

Секцыя 2

АСПЕКТЫ МОЎНЫХ ДАСЛЕДАВАННЯЎ (семантыка, словаўтварэнне, граматыка, прагматыка, мова мастацкай літаратуры)

Настасся Ступень (Мінск, Беларусь)

З НАЗІРАННЯЎ НАД ФУНКЦЫЯНАВАННЕМ ХІМІЧНЫХ ТЭРМІНАЎ У АПОВЕСЦІ ЯКУБА КОЛАСА “ДРЫГВА”

Творчасць класіка беларускай літаратуры Якуба Коласа вызначаецца разнастайнасцю па тэматыкі, шматлікасцю вобразаў герояў, пісьменнік надзвычай дакладна апісвае прыгажосць беларускай прыроды, звычаі і паводзіны беларусаў.

Свой адметны ўклад у даследаванні літаратурнай спадчыны Якуба Коласа ўнеслі і мовазнаўцы. У шматлікіх працах лінгвістаў даследаваліся сінтаксічныя канструкцыі, лексічныя сродкі, вывучаліся асаблівасці антрапанімікону, сродкі стварэння стылёвай выразнасці.

Задачай нашага даследавання з’яўляецца вызначэнне асаблівасцей выкарыстання Якубам Коласам некаторых хімічных тэрмінаў на старонках аповесці “Дрыгва”.

Сюжэт аповесці распавядае пра падзеі грамадзянскай вайны паміж белапалякамі і большавікамі, і, натуральна, што ў тэксце сустракаецца шмат найменняў, звязаных з ваеннай тэхнікай, зброяй. Так, некалькі разоў сустракаецца тэрмін “*порах*”. Зразумела, што выкарыстоўваецца ён у прамым значэнні: “...схавана [стрэльба] *разам з баявымі прыпасамі: порахам, пістонамі, шротам...*” [1, 19], “...дастаў ладункі з *порахам...*” [1, 20], “...набіў стрэльбу, усыпаў шчодрую *порцыю пораху...*” [1, 59].

Неаднойчы гаворыць аўтар аповесці і пра кулі, але найбольш цікавым, на нашу думку, з’яўляецца выкарыстанне тэрміна “*алавяная куля*”: “Дзед Талаш... залажыў у рулю круглую *алавяную кулю...*” [1, 59]. Як вядома, галоўнай састаўной часткай кулі з’яўляецца свінец, які заключаецца ў абалонку з больш цвёрдага матэрыялу (латуні або сталі, пакрытай слоём тампаку). Чаму ж тады у тэксце аповесці куля “алавяная”? Адказ знаходзім у гісторыі развіцця беларускай хімічнай тэрміналогіі. У 20-я гады XX стагоддзя хімічны элемент Pb (*plumbum*) па-беларуску называўся “*волава*” (такую ж назву гэты элемент мае у

шэрагу славянскіх моў: *олово* (балгарская, сербская), *olovo* (чэшская, славацкая), *olow* (польская). Пасля прыняцця пастановы 1933 г. “Аб зменах і спрашчэнні беларускага правапісу” хімічны элемент Pb у беларускай мове змяніў сваю назву на “свінец”. Але у многіх выпадках у значэнні “свінцовы” працягвае ўжывацца слова “алавяны”. Такая даніна традыцыі знайшла адлюстраванне і ў перавыданнях аповесці “Дрыгва”.

Сустрэкаюцца ў тэксце і іншыя найменні хімічных элементаў. Напрыклад, многія прыметнікі ўтвараюцца ад назвы элемента “золата” (Au): “...рассыплецца сонца мільярдамі **залатых** крупак святла!” [1, 5], “...загаманіў агонь і **залатым** бляскам расцёкся па тоўстых шурпатых камлях...” [1, 85]. У гэтых выпадках прыметнік “залаты” перадае падабенства па колеры з металам “золата”. А ў іншым выпадку прыметнік “залатая” ўжываецца ў пераносным значэнні і ўваходзіць у склад фразеалагізма “Залатая ў цябе галава” [1, 181].

Можна знайсці на старонках аповесці прыметнікі, утвораныя ад назвы хімічнага элемента Ag – серабро. Прыметнік “срэбныя” ўжываецца для перадачы колеру вады, чыстай, празрыстай, падобнай да серабра: “...плёскаюцца самы, узнімаючы **срэбныя** кругі-абручы” [1, 5], а ў іншым выпадку ўжо ўказвае на матэрыял, з якога выраблены талеркі: “служкі ... ходзяць па касцёлу з **срэбранымі** талеркамі” [1, 203].

Якуб Колас шмат разоў выкарыстоўвае ў сваім творы хімічны элемент Fe – жалеза. “Жалеза (Ferrum) – элемент VIII групы 4-га перыяду. Вядома з глыбокай старажытнасці. У зямной кары змяшчаецца 4,65% па масе (другое месца сярод металаў). Важнейшыя мінералы: чырвоныя жалезнякі (гематыт Fe_2O_3), магнітныя жалезнякі (магнетыт Fe_3O_4), шпатавыя жалезнякі (сідэрыт $FeCO_3$); пірыт FeS_2 ; рэдка сустракаецца самароднае жалеза. Серабрыста-шэры метал...” [2, 95].

У большасці выпадкаў тэрмін “жалеза” (“жалезны”), выконвае прамую намінацыйную функцыю як “метал” (“металічны”): “...у пакоўны куфар, акованы лістовым **жалезам**...” [1, 117], “...рукамі, як **жалезнымі** абцугамі, зламаў наручнікі...” [1, 225], “...твары паказваліся ў закутых у **жалеза** вокнах...” [1, 260] і “прыніклі да акутых **жалезам** акон” [1, 264] (вокны з металічнымі рашоткамі), “...расчыніліся грузкія **жалезныя** вароты...” [1, 260]. У астатніх выпадках тэрмін “жалеза” стаў асновай для ўтварэння прыметніка “жалезны” і ўвайшоў у склад устойлівых выразаў з пераносным значэннем: “...ахапіць **жалезнымі** лапамі” прадпрыняцкую пушчу...” [1, 266], “...яго схавілі **жалезныя** рукі і павалаклі...” [1, 193].

Яшчэ адзін хімічны элемент знайшоў месца ў аповесці – медзь (Cu). Чытаем: “што ўжо і **меднае** капейкі не маеш” [1, 6]. Тут

прыметнік “меднае” ўказвае на матэрыял, які выкарыстоўваўся для вырабу манет, а таксама на адрозненне новых купюр ад старых капеек.

Знаходзім у “Дрыгве” і тэрмін “іржа”, які стаў асновай для ўтварэння прыметніка “іржавы”. Прыметнік выконвае функцыю вобразнага пераасэнсавання аўтарам гуку, што ўтвараецца, калі адчыняюць вароты астрога: “З **іржавым** скрогатам расчыніліся... вароты...” [1, 260].

Тэрмін “газа” выкарыстоўваецца класікам беларускай літаратуры ў прамым значэнні: “...тут яшчэ і **газа** выйшла, запаліць няма чаго...”, “У мяне **газы** трохі ёсць у запасе” [1, 123]. У слоўніку знаходзім: “Газа – сумесь вадкіх вуглевадародаў, якія кіпяць у інтэрвале тэмператур 200–300°C. Атрымліваюць перагонкай нафты або каталітычнай перапрацоўкай газолей. выкарыстоўваюць як паліва для авіяцыйных і рэактыўных рухавікоў, бытавых асвятляльных прыбораў; сыравіна для піролізу” [2, 71].

Якуб Колас у апавесці “Дрыгва” шырока выкарыстоўваў хімічныя тэрміны як у функцыі намінацыйнага сродку, так і пры ўтварэнні назваў вобразна-пераасэнсаваных. Апошнія з іх з’яўляюцца важнымі сродкамі дасягнення мастацкай выразнасці тэксту.

Літаратура:

1. Колас Якуб, Дрыгва / Якуб Колас. – Менск, 1935. – 279 с.
2. Хімічны слоўнік навучэнца: Дапам. для вучняў / Б.М. Качаргін, В.М. Макарэўскі, Л.Я. Гарнастаева, В.С. Аранская. – Мінск, 2003. – 287 с.

